

УДК 371.671.11.:572

ЗМІНИ В ПЕДАГОГІЧНОМУ ПОРТРЕТІ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

(НА ПРИКЛАДІ ЛІЦЕЮ № 17 м. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО)

Лідія ВАЩЕНКО, старший науковий співробітник відділу моніторингу та оцінювання якості загальної середньої освіти Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук

Анотація. У статті подано аналіз результатів лонгитюдного дослідження впливу змін в соціально-економічному житті країни та шкільній системі освіти на погляди педагогів та випускників ліцею щодо результатів навчання у школі. Крім того, представлено результати опитування про участь педагогічного колективу в дослідно-експериментальній роботі, що її вже багато років проводить в ліцеї відділ моніторингу та оцінювання якості освіти Інституту педагогіки НАПН України та її вплив на професійне зростання педагогів. Результати порівняльного дослідження портрету педагогічного колективу навчального закладу свідчать про розходження між цільовими орієнтаціями, а відповідно результатами навчання, потребами учнів та педагогів. Співпраця науковців з педагогічним колективом дає підстави зробити висновок про те, що педагоги цього навчального закладу є учасниками дослідно-експериментальної роботи. Вони є авторами, дослідниками та користувачами інновацій.

Ключові слова: лонгитюдне дослідження, результати навчання, ранжування, педагогічний портрет.

Лидия ВАЩЕНКО

ИЗМЕНЕНИЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ПОРТРЕТЕ УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

(на примере лицея № 17 г. Хмельницкого)

Аннотация. В статье приведен анализ результатов лонгитюдного исследования влияния изменений в социально-экономической жизни страны и школьной системе образования на взгляды педагогов и выпускников лицея в отношении результатов учёбы в школе. Кроме того, представлено результаты опроса об участии педагогического коллектива в опытно-экспериментальной работе, которую в течение многих лет проводит отдел мониторинга и оценивания качества образования Института педагогики НАПН Украины и её влияние на профессиональный рост педагогов. Результаты сравнительного исследования портрета педагогического коллектива учебного заведения свидетельствует о расхождении между целевыми ориентациями, а соответственно результатами обучения, потребностями учащихся и педагогов. Сотрудничество учёных с педагогическими коллективами даёт основание сделать вывод о том, что педагоги этого учебного заведения являются участниками опытно-экспериментальной работы. Они выступают авторами, исследователями и пользователями инноваций.

Ключевые слова: лонгитюдное исследование, результаты обучения, ранжирование, педагогический портрет.

Lidia VASCHENKO

CHANGES IN THE PEDAGOGICAL PORTRAIT OF AN EDUCATIONAL INSTITUTION

(for example, Lyceum № 17 of Khmelnytsky)

Summary. The article analyzes the results of a longitudinal study of teachers and graduates of the lyceum on how changes in the socio-economic life of the country and the school education system change the views of respondents on the results of school education. Also, author considers at how the participation of the teaching staff in experimental work of the Department of Monitoring and Evaluation of the Education Quality of the Institute of Pedagogy affects for the Teachers Professional Development in the Lyceum. The results of the comparative study of the portrait of the teaching staff of the educational institution indicate the differences between the target orientations, and, accordingly, the views on the results of learning and the needs of students and teachers. The cooperation of scientists with the pedagogical team gives grounds to conclude that the teachers of this educational institution are participants in experimental and experimental work. They act as authors, researchers and users of innovations.

Keywords: longitudinal research, learning outcomes, rankings, pedagogical portrait.

Реформа освіти є складником головних завдань розвитку майже всіх країн світу. Розробники стратегій реформування галузі працюють у різних культурних і політичних контекстах і досить часто застосовують протилежні підходи. Наприклад, Нідерланди пояснюють свої успіхи радикальною децентралізацією системи освіти, а Сінгапур пишається централізованим контролем. Водночас аналіз високоефективних

© Ващенко Л. С., 2018

освітніх систем свідчить про те, що їх поєднує робота над підвищенням якості роботи вчителя [1]. Саме цей чинник є вирішальним у поліпшенні якості освітнього рівня учнів. В Україні нову хвилю реформування системи освіти викликало прийняття Закону України «Про освіту», який декларує потреби в зміні змісту, форм освіти та професійної підготовки педагогічних кадрів [5].

Успішність освітніх реформ залежить від сприйняття і підтримки їх педагогами. Для до-

сягнення значних змін у системі освіти необхідно поєднувати методи послідовного реформування із системними інноваціями, для розвитку яких передусім потрібні професіонали, які володіють необхідними для цього якостями й навичками [1]. Саме від здатності вчителів упроваджувати інновації в свою педагогічну діяльність залежить якість шкільної освіти. Щоб дослідити, як змінюються ціннісні орієнтації педагогів, ми звернулися до педагогічного колективу експериментального навчального закладу всеукраїнського рівня – ліцею № 17 м. Хмельницького. Це багатопрофільний навчальний заклад, який системно працює над поліпшенням якості шкільної освіти. Ми провели дослідження, які допомогли створити динамічну картину окремих процесів, що відбуваються у педагогічному колективі школи.

У ході досліджень, що їх було проведено в 2018 р. відділом моніторингу та оцінювання якості загальної середньої освіти Інституту педагогіки НАПН України спільно з колективом експериментального навчального закладу – Хмельницьким ліцеєм № 17, було опитано 37 педагогів базової та старшої школи. Крім того, у дослідженні взяли участь 92 одинадцятикласники цього ліцею. Значимо, що дане дослідження є лонгітудним, бо в цьому педагогічному колективі за подібними запитаннями таке саме опитування проводилося 5 років тому. Тоді в ньому взяли участь 73 вчителі та 100 випускників ліцею. Звісно, випускники ліцею щороку різні, але всі вони виростили в цьому середовищі. Склад педагогічного колективу практично не змінився. Лонгітудне дослідження дало змогу спостерігати, з одного боку, за впливом на цей педагогічний колектив соціального та економічного оточення, в якому вони перебувають, а з іншого – їх вплив і роль на це середовище. Окрім того, за період між дослідженнями відбулися певні зміни і в системі освіти, які також, на нашу думку, вплинули на погляди педагогів та учнів. Було запроваджено друге покоління Державних стандартів загальної середньої освіти, відбувалися перманентні зміни навчальних програм і підручників, вносилися зміни в процедуру ЗНО, прийнято новий Закон України «Про освіту» тощо.

Під час дослідження було використано такі методи: порівняльний аналіз джерел наукової педагогічної літератури, інтерпретація, формулювання висновків, кількісний метод дослідження – опитування в письмовій формі за анкетною, розробленою автором. Вона містила спільні для всіх груп запитання. Для дослідження нами було використано метод ранжування, за допомогою якого ми виявили позиції педагогів одного відносно іншого, індивідуальні думки та ціннісні орієнтації.

У ході дослідження для нас важливо було знайти відповіді на два запитання: по-перше, чи змінилися погляди педагогів і випускників на

результати навчання у школі під дією змін у соціально-економічному житті країни та шкільній системі освіти; по-друге, як впливає (і чи впливає загалом) участь педагогічного колективу в дослідно-експериментальній роботі, що її вже багато років проводить у ліцеї відділ моніторингу та оцінювання якості освіти Інституту педагогіки НАПН України, на професійне зростання педагогів.

Новий Закон України «Про освіту» задекларував перехід на компетентісну освіту [5]. Іншими словами, освіту тепер слід розглядати як діяльність, і результатом її має стати набуття школярами досвіду розв'язування проблем за межами освітнього процесу – у пізнавальній, трудовій, громадсько-політичній, культурній, сімейній та інших сферах діяльності. Випускником школи має стати розвинута особистість із сформованими життєвими компетентностями, які виявляються в ситуаціях, пов'язаних із застосуванням знань в умовах, що відрізняються від тих, в яких ці знання засвоювалися [7].

Для досягнення цієї мети важливим є сформованість в учасників навчального процесу розуміння необхідності досягнення нових результатів. Знання та навички, що знадобляться освіченій людині через 10 – 20 років, будуть суттєво відрізнятися від того, що школа може запропонувати сьогодні. Але очевидно є необхідність переходу від індустріальної моделі школи до моделі, яка ґрунтується на знаннях, розвитку, умінні навчатися, здатності критично осмислювати інформацію [1].

XXI століття – це час працівників розумової праці, коли люди самі управляють своєю діяльністю і відповідають за неї [4]. Найближче покоління людей буде вчитися, як інженерно розробляти тіла, мозок, думки. Це будуть основні продукти економіки XXI ст. Не текстиль, автомобілі чи зброя, а тіла, мозок, думки... [11]. Необхідним компонентом такої діяльності є інновації, що передбачають здатність постійно навчатися і вчити інших, потребу мати власну думку, визначатися з життєвим вибором тощо.

Як зазначено вище, з метою вивчення думки учасників навчального процесу щодо результатів навчання в сучасній школі було проведено опитування вчителів різних предметів базової та старшої школи ліцею та випускників цього ж ліцею. Ми виходили з того, що результатом сучасної шкільної освіти є не лише здобуття нових знань, а й формування в учнів досвіду самостійного розв'язування пізнавальних, комунікативних, організаційних, моральних та інших проблем [2]. Для вчителя освітній процес – професійна діяльність, що, як правило, є безальтернативною, визначальною для його способу життя. Вчитель формує орієнтири навчального процесу, і на нього

Таблиця 1

Розподіл відповідей учнів та вчителів на запитання про результати навчання, 2018 р.

№	Результат навчання	Учителі, бали	Результат навчання	Учні, бали
1	Сформованість бажання облаштувати власне життя	324	Потребу мати власну думку	829
2	Потреба мати власну думку	323	Сформованість бажання облаштувати власне життя	790
3	Знання і уміння для складання ЗНО	322	Уміння толерантно ставитися до проявів інакшості	786
4	Здатність вільно спілкуватися	318	Здатність приймати рішення і відповідати за них	782
5	Упевненість у стосунках з людьми	296	Уміння висловлювати власну думку	769
6	Здатність навчатися протягом життя	295	Здатність поважати альтернативну думку	766
7	Мати уявлення про різні професії	293	Здатність вільно спілкуватися	758
8	Розуміння цілей життя	285	Здатність навчатися протягом життя	737
9	Уміння використовувати знання у практичній діяльності	277	Розуміння цілей життя	717
10	Здатність поважати альтернативну думку	274	Упевненість у стосунках з людьми	710
11	Уміння висловлювати власну думку	272	Уміння використовувати знання у практичній діяльності	689
12	Уміння визначитися із життєвим вибором	266	Мати уявлення про різні професії	679
13	Здатність приймати рішення і відповідати за них	263	Уміння визначитися із життєвим вибором	678
14	Уміння толерантно ставитися до проявів інакшості	258	Здатність розв'язувати життєві проблеми	670
15	Готовність брати участь у модернізації країни	247	Знання і уміння для складання ЗНО	668
16	Здатність розв'язувати життєві проблеми	243	Готовність брати участь у модернізації країни	586

покладається відповідальність за його результати. Учні реалізують вже задані орієнтири навчального процесу. Вони також відповідають за успішність навчання і зацікавлені в його результатах. Результати визначають можливість продовжувати навчання та отримати бажану професію [2].

Як видно з таблиці 1, найважливішими результатами навчання вчителі зразка 2018 р. прагматично вважають сформованість бажання облаштувати власне життя та потребу мати власну думку. Практично такої самої думки дотримуються і випускники ліцею. У них також переважають ці дві позиції. У 2013 р. (табл. 2) ці самі педагоги надали перевагу умінню вільно спілкуватися і знанням

та умінням складати ЗНО. Думка ліцеїстів щодо важливості вміння облаштувати власне життя не змінилася. У системі цінностей молодих людей через 5 років вона є стабільною. Але серед найважливіших результатів (1-ша позиція) випускники 2013 р. назвали уміння висловлювати власну думку. Теперішні випускники віддали перевагу потребі мати власну думку (1-ша позиція).

Важливим, на нашу думку, є розуміння випускниками цього та минулих років значення уміння приймати рішення і відповідати за них (відповідно 4-та і 5-та позиції). Молоді люди усвідомлюють, що сучасний світ не надаватиме їм готових відповідей на запитання, частіше життя

Таблиця 2

Розподіл відповідей учнів та вчителів на запитання про результати навчання, 2013 р.

№	Результат навчання	Учителі, бали	Результат навчання	Учні, бали
1	Уміння вільно спілкуватися	772	Уміння висловлювати власну думку	1158
2	Набуті знання та уміння для складання ЗНО	760	Сформованість бажання облаштувати власне життя	1090
3	Здатність навчатися протягом життя	754	Здатність вільно спілкуватися	996
4	Уміння висловлювати власну думку	752	Потребу мати власну думку	975
5	Потреба мати власну думку	751	Здатність приймати рішення і відповідати за них	946
6	Сформованість бажання облаштувати власне життя	743	Знання і уміння для складання ЗНО	954
7	Уміння толерантно ставитися до проявів інакшості	740	Уміння толерантно ставитися до проявів інакшості	951
8	Уміння використовувати набуті знання у практичній діяльності	727	Розуміння цілей життя	938
9	Здатність поважати альтернативну думку	718	Здатність поважати альтернативну думку	921
10	Готовність брати участь у модернізації країни	690	Упевненість у стосунках з людьми	899
11	Упевненість у стосунках з людьми	677	Мати уявлення про різні професії	891
12	Мати уявлення про різні професії	643	Уміння використовувати знання у практичній діяльності	883
13	Мати сформоване розуміння цілей життя	633	Здатність навчатися протягом життя	850
14	Здатність приймати рішення і відповідати за них	618	Уміння визначитися із життєвим вибором	837
15	Уміння визначитися з життєвим вибором	613	Готовність брати участь у модернізації країни	812
16	Здатність розв'язувати життєві проблеми	599	Здатність розв'язувати життєві проблеми	774

ставитиме перед ними проблеми, що їх необхідно буде самостійно розв'язувати, використовуючи нестандартні підходи. А ще це свідчить про зрілість випускників, що є одним із основних критеріїв адаптації до життєвих реалій. На відміну від школярів учителі у 2013 та 2018 рр. не надали значення цьому результату навчання і розмістили його на 14-му місці.

Фактично не змінилася позиція вчителів щодо набуття знань та умінь для складання ЗНО, тобто все ще домінує знанієвий підхід до організації навчального процесу. Теперішні випускники – безпосередні споживачі шкільних послуг, визначили цій позиції передостаннє 15-те місце, надаючи переваги умінню толерантно ставитися до проявів інакшості, умінню висловлювати власну думку, поважати альтернативну думку тощо. Водночас педагоги не надають значення формуванню цих якостей. І тому вони, як правило, не досягаються. Отже, випускники відчують потребу змін у роботі школи, вони хочуть, щоб школа допомогла їм реалізувати себе, виявити і розвинути їхні індивідуальні здібності.

На 1-й та 3-й позиціях випускники 2013 р., на 5–7-й позиціях учні 2018 р. розмістили твердження про значення комунікації. Отже, вони зрозуміли цінність уміння висловлювати власну думку, здатність поважати альтернативну думку та здатність вільно спілкуватися. Випускники усвідомлюють, щоб бути успішним, окрім теоретичних знань необхідно уміти комунікувати. Педагоги підтримують ці позиції ліцеїстів.

Випускники 2013 і 2018 рр. недооцінили значення сформованих уявлень про різні професії (відповідно 11-та й 12-та позиції). Практичний досвід свідчить про те, що досить часто молоді люди витрачають багато часу, сил на пошуки своєї ніші на ринку праці, яка відповідала б їхнім особистим інтересам та здібностям [10].

Здатність молодшої людини робити вибір у сучасному світі є одним з основних критеріїв в оцінюванні адаптації до життєвих реалій. Це т. зв., функціональна грамотність, яка відображає соціальну та інтелектуальну зрілість молодих людей [3]. Водночас сформованість уміння визначатися з життєвим вибором, здатність вступати у відношення із зовнішнім світом вчителі і випускники розмістили лише відповідно на 13-й та 14-й позиціях. Ліцеїсти не надали значення і таким якостям молодшої людини, як бути упевненим у стосунках з людьми (10-та позиція). Водночас педагоги це твердження розмістили на 5-му місці.

У системі цінностей молодих людей та педагогів протягом 5 років стабільно низькою залишається позиція (відповідно 16-те та 14-те місця) щодо уміння розв'язувати життєві проблеми, що пов'язано із самовизначенням та вибором стилю життя. Високо оцінивши сформованість бажан-

ня облаштувати власне життя, і педагоги, і учні не побачили залежності цієї характеристики від уміння розв'язувати життєві проблеми. Респонденти не звернули уваги на те, що на вирішення життєвих проблем спрямована і готовність до діяльності, яка ґрунтується на знаннях та уміннях, що набуваються у процесі навчання і використовуються протягом всього життя.

Випускники 2018 р., що, на нашу думку, важливо, вищими балами порівняно з випускниками 2013 р. оцінили такий результат навчання, як здатність навчатися протягом життя: він перемістився з 13-ї на 8-му позицію. Педагоги, навпаки, змінили свою думку. У 2013 р. вони високо оцінювали це уміння – 3-тя позиція, а у 2018 р. вона опустилася на 6-те місце.

Результати опитування свідчать про те, що педагоги та випускники 2013 та 2018 рр. усвідомлюють значення розуміння цілей життя (відповідно 8-ма та 9-та позиції). Водночас актуальною є проблема наявності в учителя механізму формування цих якостей. Чи є відповідний інструментарій, що допомагає вчителю у визначенні індивідуальних інтересів учнів, у формуванні здатності приймати рішення і відповідати за них, умінні визначатися із життєвим вибором, здатності поважати альтернативну думку тощо? Нині вчитель не має такого інструментарію. Педагоги зорієнтовані на досягнення предметних результатів і недооцінюють особистісні результати навчання. Названі вище уміння потребують системних змін в організації навчального процесу, планування індивідуального розвитку учнів. Результати, спрямовані на формування особистості учня, часто залишаються не поміченими, вони не піддаються кількісному вимірюванню, тому не враховуються під час атестації вчителів [2].

Так як і 2013 р., теперішні випускники і вчителі не пов'язують готовність брати участь у модернізації країни з бажанням облаштувати власне життя. Орієнтація на власні життєво важливі питання відсуває на периферію інтересів все те, що пов'язано з глобальними суспільними проблемами [2].

Не менш важливою, на нашу думку, є оцінка показника ступеня узгодженості поглядів учасників опитування як експертів на результати навчання. Для оцінювання узагальненої міри узгодженості поглядів використовується коефіцієнт конкордації – K_c . $K_{\text{конк. учнів}} = 0,185$, що свідчить про неузгодженість, різноманітність думок школярів щодо важливості результатів навчання. $K_{\text{конк. вчителів}} = 0,32$ є також невисоким, що свідчить про те, що їхні погляди як експертів порівняно з ліцеїстами є більш узгодженими.

З метою конкретизації запитань щодо результатів навчання ми запитали думку теперішніх випускників щодо їхніх мотивів навчання.

Таблиця 3
Розподіл відповідей випускників на запитання «Чому ви вчитеся?», 2018 р.

	Мотив навчання	Бали
1	Хочу бути самостійним(ною)	817
2	Хочу вступити до університету	811
3	Хочу отримати достойну професію	796
4	Хочу бути розумним(ною), ерудованим(ною)	788
5	Хочу навчатися за кордоном	654
6	Хочу здобути глибокі знання	642
7	Приємно отримувати гарні оцінки	640
8	Це мій обов'язок	598
9	Просто хочу вчитися	569
10	Бути ефективним у розбудові своєї країни	505
11	Всі вчать і я вчусь	348
12	Примушують батьки	338

Як видно з таблиці 3, переважає бажання бути самостійним, що свідчить про прагнення ліцеїстів самим вирішувати навчальні та життєві проблеми, бути дорослими та зрілими, що відповідає попередньому опитуванню щодо результатів навчання. Окрім того, в ієрархії мотивів важливим для випускників є бажання вступити до університету, отримати достойну професію, навчатися за кордоном. Цілі прагматичні – необхідність знань для продовження навчання. Тобто випускники пов'язують необхідність навчальної діяльності з професійним самовизначенням, подальшим вибором життєвого шляху, знаходженням свого місця в житті.

Щодо рівня освіти, який потрібен для успіху в житті, думки також розподілилися (табл. 4). Половина респондентів вважає, що для успіху в житті необхідно мати вищу освіту, а 7 % – навіть дві вищі освіти. Однак третина ліцеїстів переконані, що успіх в житті взагалі не залежить від рівня освіти.

Таблиця 4
Розподіл відповідей випускників ліцею на запитання про рівень освіти, необхідний для успіху в житті, 2018р.

№	Рівень освіти	%
1	Вища освіта	52
2	Успіх в житті не залежить від рівня освіти	34
3	Дві вищі освіти	7
4	Професійно-технічна освіта	4
5	Середня освіта	3

Другим блоком запитань, з яким ми звернулися до членів педагогічного колективу, були запитання про значення педагогічних досліджень, що проводяться в ліцеї, та впровадження їх у роботу вчителів.

Відповідно до Положення [9] експериментальним є загальноосвітній навчальний заклад, у якому здійснюється дослідно-експериментальна

робота з перевірки результативності освіти та можливостей застосування педагогічних та управлінських інновацій. Стосовно педагогічного процесу інновація означає введення нового в цілі, зміст і форми навчання та виховання; в організацію спільної діяльності вчителя й учня. Інновації є результатом наукових пошуків, передового педагогічного досвіду окремих учителів і цілих колективів. Основу інноваційних процесів в освіті становлять дві важливі проблеми педагогіки – проблема вивчення, узагальнення й поширення передового педагогічного досвіду та проблема впровадження досягнень психолого-педагогічної науки в практику [6].

Результати опитування свідчать про те, що педагоги ліцею є свідомими учасниками дослідно-експериментальної роботи з перевірки результативності та застосування педагогічних інновацій, зокрема моніторингу предметних і ключових компетентностей в основній і профільній старшій школі. У 2013 р. більшість педагогів (78 %) були переконані, що педагогічне дослідження поліпшує їхню професійну майстерність і впливає на якість освіти школярів. Для 12 % – педагогів участь у дослідницькій діяльності – це форма самоосвіти (табл. 5).

Таблиця 5

	Ставлення до дослідницької діяльності	%
1	Вважаю, що оволодіння вчителем уміннями педагогічного дослідження впливає на якість освіти школярів, поліпшує мою професійну майстерність	78
2	Для мене участь у дослідницькій діяльності є формою самоосвіти	12
3	Мені необхідні ці уміння для підвищення категорії у період атестації	8
4	Я не відчуваю потреби оволодівати технологією дослідницької діяльності	2

Більшість педагогів у 2018 р. (табл. 6) назвали участь у дослідницькій діяльності формою самоосвіти. І це важливо, бо готовність до самоосвіти є однією з важливих цілей сучасної школи, обов'язковою умовою досягнення професіоналізму, показником якого є успіх учнів. Існує багато джерел самоосвіти, одним із них може бути участь педагогів у дослідно-експериментальній роботі ліцею.

Таблиця 6

Розподіл відповідей запитання щодо участі вчителя у дослідницькій діяльності навчального закладу, 2018 р.

№	Твердження	Бали
1	Є формою самоосвіти	309
2	Підвищує професійну майстерність учителя	299
3	Позитивно впливає на якість навчання учнів	276
4	Сприяє підвищенню категорії в період атестації	248
5	Заважає організації навчального процесу	35

З невеликим інтервалом розміщується позиція педагогів щодо підвищення професійної майстерності вчителя, що свідчить про впровадження елементів інновацій в роботу педагогів. На 3-й та 4-й позиціях педагоги розмістили твердження про те, що участь у дослідницькій роботі ліцею впливає на якість навчання учнів і сприяє підвищенню їхньої категорії у період атестації.

Важливими, на нашу думку, є відчуття педагогів щодо їхньої ролі в експериментальному навчальному закладі. Внутрішня готовність до змін пов'язана з усвідомленням педагогами власного місця, власної позиції відносно інших, критичної оцінки своєї відповідності цим запитам.

Таблиця 7

Розподіл відповідей на запитання про роль учителя експериментального навчального закладу, 2018 р.

№	Твердження	Бали
1	Активний користувач інновацій	306
2	Суб'єкт дослідження	231
3	Об'єкт дослідження	226
4	Автор інновацій	193
5	Пасивний користувач інновацій	114

Найбільшу кількість балів (табл. 7) набрало твердження про те, що вчителі ліцею відчувають себе активними користувачами інновацій, що їх впроваджують у свою діяльність. Важливою є також друга позиція, яка свідчить про те, що вчителі відчувають себе суб'єктами, тобто учасниками інновацій. На четвертому місці – твердження педагогів, які вважають себе авторами інновацій. Цілоком зрозуміло, що ця позиція не набрала великої кількості балів, лише частина педагогів відчуває себе авторами інновацій. Слід звернути увагу на те, що з цього питання за 5 років позиція педагогів практично не змінилася (табл. 8).

Таблиця 8

Розподіл відповідей на запитання про роль учителя експериментального навчального закладу, 2013 р.

№	Роль вчителя в експериментальному навчальному закладі, 2013 р.	%
1	Користувач інновацій	50
2	Дослідник	33
3	Просто вчитель	13
4	Відчуваю себе автором інновацій	4

В таблиці 9 наведено розподіл відповідей на запитання про корисність досліджень, що їх було проведено на базі ліцею співробітниками Інституту педагогіки НАПН України. Невеликий інтервал розподілу відповідей на запитання свідчить, що всі вони певною мірою були корисними. Водночас перевагу педагоги надали дослідженням щодо рівня сформованості у старшокласників компетентності уміння вчитися, оцінюванню сформованості

елементів критичного мислення учнів, дослідженню здатності старшокласників використовувати знання та уміння в практичній діяльності, оцінюванню рівня сформованості комунікативної компетентності в учнів базової школи тощо.

Таблиця 9

Розподіл відповідей на запитання про корисність педагогічних досліджень, 2018 р.

№	Тема дослідження	Бали
1	Експериментальне дослідження у старшокласників рівня сформованості компетентності уміння вчитися	319
2	Оцінювання сформованості елементів критичного мислення учнів	308
3	Експериментальне дослідження здатності старшокласників використовувати знання та уміння в практичній діяльності	306
4	Оцінювання рівня сформованості комунікативної компетентності в учнів базової школи	304
5	Експериментальне оцінювання рівня сформованості предметних біологічних компетентностей старшокласників засобами тестових технологій	296
6.	Оцінювання учнівської читацької грамотності як базового елемента операційного складника ключової комунікативної компетентності	294
7	Оцінювання рівня розвитку дослідницьких умінь старшокласників в умовах профільної школи (на прикладі біології)	286
8	Визначення мотиваційно-цілових настанов учнів у процесі формування в них комунікативної компетентності під час навчання української мови	276

На запитання щодо рівня впровадження елементів дослідження вчителі перевагу надали дослідженню рівня сформованості у старшокласників компетентності уміння вчитися (табл. 10).

Таблиця 10

Розподіл відповідей на запитання про оцінювання рівня впровадження елементів педагогічних досліджень, 2018 р.

№	Теми дослідження	Бали
1	Експериментальне дослідження у старшокласників рівня сформованості компетентності уміння вчитися	381
2	Експериментальне дослідження здатності старшокласників використовувати знання та уміння в практичній діяльності	303
3	Оцінювання сформованості елементів критичного мислення учнів	289
4	Оцінювання рівня сформованості комунікативної компетентності в учнів базової школи	287
5	Визначення мотиваційно-цілових настанов учнів у процесі формування в них комунікативної компетентності під час навчання української мови	258
6	Оцінювання учнівської читацької грамотності як базового елемента операційного складника ключової комунікативної компетентності	255
7	Експериментальне оцінювання рівня сформованості предметних біологічних компетентностей старшокласників засобами тестових технологій	248
8	Оцінювання рівня розвитку дослідницьких умінь старшокласників в умовах профільної школи (на прикладі біології)	216

Як і у 2013 р., педагоги ліцею більш системно працюють над упровадженням у педагогічну практику комп'ютерних технологій, проектного методу навчання, над формуванням уміння вчитися, формуванням предметних компетентностей, розвитком критичного мислення тощо (табл. 11).

Таблиця 11

Розподіл відповідей на запитання про елементи інновацій, що їх використовують учителі в навчальному процесі

Елемент інновацій	Кількість вчителів, %
Інтерактивні технології навчання	32
Метод проектів	30
Розвиток уміння вчитися	11
Розвиток критичного мислення	8
Формування предметних компетентностей	8
Використання знань та умінь у практичній діяльності	5
Здатність учнів до самооцінювання та самоаналізу навчальної діяльності	3
Групові форми навчання	3

У цьому контексті цікавою була думка педагогів про те, які вони вбачають шляхи поліпшення якості освіти (табл. 12).

На вищій сходинці вони розмістили позицію підвищення професійної майстерності педагогів. Учителі розуміють, що якість шкільної системи залежить від якості підготовки педагогів. З малим інтервалом на другій сходинці виявилася позиція приведення змісту навчальних предметів у відповідність до сучасних вимог, що свідчить про проблеми у змісті шкільної освіти, які потребують вирішення. Серед проблем, що потребують детального дослідження, вчителі називають проблеми якості підручників, мотивацію навчальної діяльності та перевантаження учнів (табл. 13).

Таблиця 13

Розподіл відповідей вчителів на запитання про проблеми, що потребують детального дослідження, 2018 р.

Проблема	Кількість вчителів, %
Якість шкільних підручників	32
Мотивація навчальної діяльності учнів	27
Перевантаження учнів	11
Профільність за новим законом «Про освіту»	8
Запровадження 12-річного навчання	8
Зменшення кількості навчальних предметів	8
Формування екологічної свідомості учнів	3
Психологічна атмосфера навчального процесу	3

Ефективність роботи вчителя значною мірою залежить від рівня його задоволення своєю працею. Задоволення від роботи – це стан балансу між потребами вчителя і ступенем їх реалізації [2].

Таблиця 12

Розподіл відповідей на запитання щодо ефективності шляхів поліпшення якості шкільної освіти, 2018 р.

№	Шлях	Бал
1	Підвищення рівня професійної майстерності педагогів	306
2	Приведення змісту навчальних предметів у відповідність до сучасних вимог	305
3	Трансформування навчального процесу через сучасні методи навчання	275
4	Активна робота з батьками	216

Таблиця 14

Розподіл відповідей на запитання, чи задоволені вчителі деякими аспектами професійної діяльності, %, 2013 р.

Аспект професійної діяльності	%
Відношенням з ліцеїстами	61
Можливість професійної самореалізації	14
Стосунки з колегами	13
Шкільне управління, комфортність середовища	12

Як видно з таблиці 14, найбільше задоволення учасники опитування отримують від спілкування з дітьми та від можливості професійної самореалізації. Наведені дані свідчать про наявність ціннісних детермінантів у свідомості вчителів. Суспільство змінюється, і запити сучасних дітей відрізняються від запитів попередніх поколінь, але голос дитини для вчителя є важливим і переконливим. До того часу, поки серед учителів зберігається зорієнтованість на взаємодію з дітьми, зберігається і педагогічний професіоналізм [8]. Ціннісна орієнтація педагогів ліцею не була зруйнована в ході суспільних перетворень і може бути рушійною силою позитивних професійних змін.

Результати порівняльного дослідження портрета педагогічного колективу навчального закладу потребують подальшого осмислення, водночас очевидним є те, що випускники 2013 і 2018 рр. навчаються в умовах відсутності консолідованого соціального замовлення. Ми спостерігаємо розходження між цільовими орієнтаціями, а відповідно, й результатами навчання, потребами учнів і педагогів.

У школі домінує «знанєєва» спрямованість навчання. Рівень школи як інституту соціалізації учнів є досить низьким. Для випускників важливим є усвідомлення себе працівниками розумової праці. Для них результатом навчання в школі мають стати сформовані ознаки: потреба мати власну думку, уміння толерантно ставитися до проявів інакшості, здатність приймати рішення і відповідати за них, поважати альтернативну думку, уміння спілкуватися, робити вибір тощо. Віра в себе, бажання спиратися на свої здібності – риса сучасних молодих людей.

Однак теперішні випускники недооцінюють знанєєвий компонент результатів навчання, знання про професії, уміння визначитися з життєвим вибором, хоча вищу освіту (і навіть дві) вони розглядають як важливу умову життєвого успіху. В системі цінностей і в учнів, і вчителів протягом п'яти років відбуваються підвищення ролі матеріальних цінностей, системне недооцінювання і нерозуміння взаємозв'язку цієї характеристики з умінням розв'язувати життєві проблеми.

Педагоги зорієнтовані на досягнення предметних результатів і недооцінюють особистісні результати навчання ліцеїстів. Вони не мають інструментарію для визначення індивідуальних інтересів учнів. Названі вище уміння потребують системних змін в організації навчального процесу, планування індивідуального розвитку учнів. Важливим чинником, що може вплинути на модернізацію роботи школи, є впровадження компетентісного підходу до організації навчання. Цей підхід зорієнтований на розвиток взаємодії всіх учасників навчального процесу, погодження уявлення соціуму, школи, учнів на результати навчальної діяльності [2].

Співпраця науковців відділу моніторингу та оцінювання якості загальної середньої освіти Інституту педагогіки НАПН України з ліцеєм дає підстави зробити висновок про те, що педагоги цього загальноосвітнього навчального закладу є учасниками дослідно-експериментальної роботи з перевірки результативності та можливості застосування педагогічних інновацій, зокрема формування й оцінювання предметних і ключових компетентностей у базовій і профільній старшій школі. Вони є авторами, дослідниками та користувачами інновацій. Педагоги розуміють, що якість шкільної системи залежить від них. Ціннісні орієнтації педагогів ліцею не було зруйновано в ході суспільних перетворень і можуть бути рушійною силою позитивних професійних змін.

Соціально-економічні зміни в суспільстві ставлять нові завдання перед школою як соціальним інститутом, що формує особистість. У цій ситуації школі слід знайти нові критерії оцінювання своєї ефективності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барбер М., Муршед М. Создавая будущее: как хорошие образовательные системы могут стать еще более эффективными в следующем десятилетии / М. Барбер, М. Муршед // Вопр. образования. – 2010. – № 3. – С. 7 – 59.
2. Ващенко Л. С. Погляди учасників навчального процесу на результати навчання // Хімія і біологія в сучас. шк. – 2013. – № 5.
3. Вершловский С. Г. Портрет выпускника петербургской школы / С. Г. Вершловский // Вопр. образования. – 2004. – № 4. – С. 245 – 260.
4. Друкер П. Ф. Задачи менеджмента в XXI веке / П. Ф. Друкер // : ИД «Вильямс», 2007
5. Закон України «Про освіту» // Голос України. – 2017. – № 178 – 179.
6. Королева Д. О., Хавенсон Т. Е. Портрет инноватора образования XXI века / Д. О. Королева, Т. Е. Хавенсон // Вопр. образования – 2015. – № 1. – С. 182 – 196.
7. Локшина О. І. Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу: теорія і практика (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.): монограф. / О. І. Локшина. – К., 2009 – 403 с.
8. Парабучев А. И. Учитель в эпоху общественных трансформаций: к автопортрету профессии / А. И. Парубичев // Вопр. образования. – 2005. – № 4. – С. 246 – 259.
9. Положення про експериментальний загальноосвітній навчальний заклад [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://book.rosvita.rv.ua/server/experimental_research/norm_dokumentu/Polojen_pro_experem_ZNZ.pdf
10. Равен Джон. Педагогическое тестирование: проблемы, заблуждения, перспективы. / Джон Равен // Пед. тестирование: пробл., заблуждения, перспективы. – М., 2001 г. – С. 140.
11. Харари Юваль Ной. «Мы достигли точки, когда можем взломать не только компьютеры, но и человеческий или любой другой организм» / Юваль Ной Харари // Зеркало недели. – № 4 (350), 3 февраля 2018 г.

ДІВП ВИДАВНИЦТВО
«ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

Директор видавництва
Олексій ОСЬКІН

**Головний редактор редакції
журналів**
Ніна БЕРІЗКО

**Адреса редакції журналу,
видавництва:**

02094, м. Київ,
вул. Попудренка, 54
Тел.: (044) 292-83-05

**e-mail: 2345255@ukr.net
chembio@meta.ua**

E-mail: pedpressa@ukr.net

Над номером працювали:

Наталія ДЕМИДЕНКО,

Євгенія СВЯТИЦЬКА,

Віктор ДЯЧЕНКО

За достовірність фактів, дат, назв тощо відповідають автори. Редакція не завжди поділяє їхні погляди. Літування ведеться на сторінках журналу. Рукописи не повертаються. У разі використання матеріалів посилення на журнал обов'язкове.

© Видавництво «Педагогічна преса», 2018.
Усі права захищено. Жодні частина, елемент, ідея, композиційний підхід цього видання не можуть бути копіюваними чи відтвореними у будь-якій формі й будь-якими засобами — ні електронними, ні фотомеханічними, зокрема ксерокопіюванням, записом чи комп'ютерним архівуванням, — без письмового дозволу видавця.

© «Біологія і хімія в рідній школі», 2018

Підписано до друку 18.10.2018 р.
Формат 60×84¹/₈.
Папір газет. Друк офсет.
Умов. друк. арк. 5,58.
Наклад 358 пр. Зам.

Видруковано Printstore Group
03190, м. Київ,
вул. Данила Щербаківського, 4